

УДК 821.161.2-312.1.09:004:316.77

ОЛЕНА БАРАБАНОВА

м. Слов'янськ
slavlenu@meta.ua

РЕЛІГІЙНА ЕКЗИСТЕНЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглядається проблема поєднання філософії існування та релігійного світогляду в класичному та сучасному українському інформаційно-комунікативному просторі. Автор звертає увагу на інтерпретацію екзистенційного дискурсу в літературі, досліджує ціннісно-релігійні характеристики персонажів. Береться до уваги соціально-історичний контекст розвитку суспільства.

Ключові слова: релігія, віра, буття, екзистенція, комунікація.

*Якщо у тобі недостатньо віри,
то буття не вірить у тебе*
Лаодзи

У сучасному глобалізованому світі інформаційно-комунікативний простір є домінуючим тлом, на якому відбуваються новітні онтологічні процеси, формуються нові комунікативні стратегії. Цей процес стає дедалі ширшим і охоплює різноманітні сфери людської діяльності. Українська художня література не стоїть осторонь та активно реформується. Водночас зміна середовища побутування художніх творів досить часто змушує сучасних митців приділяти увагу переосмисленню класичної екзистенції твору.

У літературному дискурсі ХХ – початку ХХІ ст. чітко простежується тяжіння художнього тексту до релігійної спрямованості мистецьких інтересів, коли відбувається якісна трансформація теологічного світогляду письменника за нової доби. Відображенню релігійного та екзистенційного світосприйняття в українській художній літературі вже приділялась увага, зокрема в працях І. Бетко, В. Сулими, Г. Шпети та інших дослідників, котрі вивчали образи і мотиви Біблії в українській літературі, а також у роботах Ю. Бойка, І. Василюшина, Л. Тарнашинської, які досліджували функціонування українського літературного екзистенціалізму. Сучасний художній текст, особливо прозовий, не тільки спричиняє зміну онтологічного статусу літератури, але й базується на оновленій інтерпретації основних екзистенцій буття, переосмислюючи та підтверджуючи канонічність сприйняття сучасним читачем.

Студіювання цього питання є на сьогодні досить актуальним, особливо в контексті аналізу художньої літератури останніх десятиліть, адже глибина зануреності автора у змалювання моральних та релігійних канонів зумовлюється соціально-ідеологічними та філософсько-психологічними факторами відповідного інформаційно-комунікативного простору.

Метою пропонованої розвідки є аналіз проблеми поєднання філософії буття та традиційного релігійного світогляду у класичному та сучасному українському художньому тексті.

До релігійних аспектів тією чи іншою мірою звертались майже всі українські письменники: вони черпали своє натхнення в Біблії, хоча метафізиці існування також приділяли значну увагу. Під впливом історичних обставин митцями використовувалися відповідні ієрархії цінностей, критерії оцінювання творів, взірцеві позиції авторів, проте завжди при цьому залишалося досить широке маргінальне поле, на якому функціонували опозиційні до основного релігійного канону цінності, ієрархії, критерії, творчі позиції.

Тепер, у період тотальної глобалізації, гостро постає питання про духовне відродження та збереження української національної традиції, і зазначена проблема набуває особливого значення. Як важливе джерело духовності віра і вірування мали, безперечно, величезний вплив на розвиток української літератури. Особливо це помітно з позицій сьогодення, коли опубліковано частину штучно вилучених з літературного обігу художніх зразків минулих століть, а також

з'являються нові оригінальні твори, в яких релігійно-філософські аспекти буття виносяться на передній план.

У цьому контексті досить цікавим видається контактне зіставлення інтерпретації релігійного світовідчуття, що демонструють Олесь Гончар у культовому романі «Собор» та Анатолій Федь у самостійній новелі «Оклад» [4]. Особливої глибини такому зіставленню надає той факт, що Анатолій Федь був особисто знайомий з Олесем Гончаром, тривалий час досліджував його творчість, аналізуючи не тільки тексти класика, а й трансформацію власних думок та вражень, що виникають і змінюються з плином часу. Свої міркування з цього приводу А.Федь виклав у публіцистичній новелі «Сто одна хвилина з Олесем Гончаром» (збірка «На шляхах велелюдних» [3]).

Можливо, саме це знайомство, посіяні ним зерна з часом зійшли на папері самостійними естетично-філософськими творами Анатолія Федя.

Віра є відвертим, безпосереднім знанням, яке відкриває доступ до іншої реальності і говорить про необхідність особливої позалогічної «мови» для належного осягнення буття. Тобто «мови про себе». Незвичайність «мови» філософської віри полягає в безперервності передачі знання про себе, про присутність невимірного в собі. Тому віра описує те, що відбувається, по-своєму, через уявлення про себе саму. Це відкриття дійсності як іншої реальності. Вона діалогічна і формує підстави для життєвого простору людини.

Знання віри – це розуміння себе в навколишньому світі, яке базується на досвіді попередніх поколінь. Про цілісність особистості можна говорити, коли ця особистість не відмовляється ототожнювати себе з навколишнім світом й підтримувати з ним діалог. Але вже цілісність говорить про внутрішній діалог і припускає вміння приймати щось, що відрізняється від індивідуального знання, – можливість співбесіди, дійсність діалогу як споглядання. «У цьому заклиці – то до розуміння, то знов до почуттів – виникає некомунікаційний поверховий вислів думок», – зазначав Ясперс [5, 422]. Віра єднає розуміння і почуття на загальній підставі, на підставі парадоксального знання, думки, яка розуміє

почуттям чи відчуває розумом, тобто здатна осягати, відкривати себе.

Саме ставлення до віри і до її атрибутів формує людину як особистість, як громадянина, як носія традицій своїх предків. Глибоке розуміння цієї проблеми, започатковане Олесем Гончаром, знаходить своє продовження на сторінках творів А.Федя майже через півстоліття: «Міф без романтичної окриленості, що підносить людину в її вчинках і помислах до гуманізму, до прояву її Особистості, породжує порядок, який нагадує геометричну правильність розташування гробків на цвинтарі в передпасхальну пору. Легко уявити: над вічним спокоєм висить передвечірня мжичка, тільки холодно блимають дощові краплинки на ланцюгах огорож» [3, 131].

Свого часу Анатолій Федь в розмові з Олесем Терентійовичем зазначив: «*Метода формування прози і визначає особливу закономірність вашої творчості. А закономірність, кажуть математики, це найбільш стабільна характеристика постійно змінюваних явищ. Ось чому кожен ваш твір – не ілюстрація, а відкриття нового художнього матеріала*» [3, 131]. *Сьогодні можемо говорити, що це твердження є справедливим і для творчості вже самого Анатолія Федя. Ми простежуємо шлях, на якому майбутній автор перетинається з великим майстром: «А поки що у далекому травні 1977 року я ще не відчував екзистенціальності, то ж мене закрутило-замело столичне повсякдення...»* [3, 128].

Олесь Гончар з глибоким сумом спостерігає за бездушшям та «поверховою святістю» своїх героїв, що є дітьми свого «безбожного часу»: «Вночі собор молодіє. Зморщок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним вивітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань. // Під час війни на майдані перед собором розводили вогнища італійці, охлялі, обшарпані після Сталінграда, шулячись, варили в казанках настріляних зачіплянських горобців. Іншого разу тут зупинився ночувати німецький обоз, і вночі на нього був учинений напад селищанською молоддю – членами підпільної антифашистської організації, що діяла на слободах лівого берега» [1, 41].

У новелі «Оклад» А.Федь також торкається теми збереження й відродження традиційного ставлення до найсвятішого. Це яскраво демонструється словами і діями старшого покоління і атеїзованої молоді: «– Донедавна, – вела Катька, вдивляючись у далину, – у цій місцевості за орієнтир правив купол церкви. Тепер нема, знесли іроди, завжди нервує мама. До речі, ця споруда, казала баба Ганна, була пам'ятником козацької архітектури і, напевно, сам Бог уберіг її від церковних погромів тридцятих, тоді у нас виявлялась особлива лють. // А у війну, у прифронтовій смузі... Загалом так... При відступі німці залишили гармату з кількома ящиками снарядів. Отут, неподалік, вона й стояла. Он бачиш: на козацькій могилі, де тренінг. Наші хлопчачки, які за часів німців наклепали на село біду за бідою, вдарили з гармати по місту прицільним вогнем. Оскільки купол з хрестом найбільш зручна мішень, по ньому першому й бабахнули. Зараз церкви не видно, без голови церква, так кажуть люди. // Баба Ганна у знищенні храму побачила якийсь знак. Каже: «Церков колись набудуєте, попів навчите служби Божої, а от Духу Святого не зробіте, з каменю Дух Святий не тулиться». // Виявляється, у церкву влучив Тіпкін, зараз він товариш Тіпкін і завідує атеїзмом в районі. Тільки тепер його чомусь називають Тупкін, а зруйнована церква увійшла в маршрут героїчної слави України, туди возять дітей навіть з-за кордону» [4].

В актах віри людині відкривається усвідомлення того, що ні вона сама, ні предмет її пізнання не існують відособлено, і їх стійкість і сталість є уявними. Єдине – невідчужуване. Відбувається об'єднаний, невідсторонений, споглядальний зв'язок.

Оскільки віра – невідчужене знання, що не ставить бар'єрів між тим, хто пізнає, і тим, що пізнається, в її актах буття відкривається особистість. Це завжди персоналістичний зв'язок – живе відкриття особливого. В актах віри людина безумовно приймає незвичайність, винятковість вищої сили. Не спирається на відоме і випробуване, таке, що дає змогу зробити остаточні висновки, а раптово спрямовується до неповторного. Людина без причини хоче наблизитися до невідомого,

але рідного, перебувати у зв'язку з вищими силами, бо відчуває присутність іншої реальності, а «присутність ніколи не буває німою» [2, 217]. Спрямовуючи пізнання в межі внутрішнього світу, безпосередньо відчуваючи присутність вищого, людина прагне долучитися до нього і творить себе іншою. Відкриває в собі щось нове. Звідси розуміння того, що кожна інша людина так само відчуває вічні «переродження» і настроюється на залучення його світу до свого життя. Людина погоджується із «незапланованістю» буття як чогось незалежного від неї й іншої людини в розумінні залежності.

Позбавлена особистої незалежності й будь-якої звички й можливості триматись сталих норм та канонів, людина починає прикриватися псевдовірою, демонструючи зневір'я: «Бо ми хоч бідні, але горді. Живемо в тіні, але сонце бачимо. Бачимо, де будівник справжній, а де псевдобудівник. Комфорт і порядність – це, по-моєму, могло б стати девізом часу. Між силами добра і зла зберігай рівновагу, крайнощів уникай. Одне слово, як той казав: не будь солодким, бо розлижуть, не будь гірким, бо розплюють. // Дивний цей Ромця. Теж із родини металургів, батько інженер, шанована в цеху людина, а Ромця. // «Якийсь ти не в ту форму відлитий», – часом говорить йому Вірунька. З освітою хлопець, був у Москві на курсах по електронних машинах, завод послав, але оскільки тих машин поки що не одержано, Ромця при головному енергетикові зачепивсь. Живе легко, сприймає життя іронічно, підсміюється з Миколиних пошуків вічних категорій. // «Ми з тобою живемо в цинічну епоху, – деколи можна від нього почути. – Народили нас матері під кривавим знаком Зодіака. І, думаєш, це не впливає на наше світовідчужання?» [1, 43]; «Передай отій старушенці, хай до вечірнього поїзда притарабанить на ікону обклад. Сестра з города веліла сьогодні. Я її розумію: незчуєшся й коли прийде Паска. На це свято у всіх повинно бути все чин-чинарьом. Нехай хтось з вечірньої зміни принесе. Ми тут якось уладнаємо. У нас пошта своя. Нікуди не дінетесь – перешлем. Не може бути, щоб лапоть воду пропустив. Получе вчасно. Діло святе» [4].

З миттєвим, непередаваним прагненням почути інше людина стає відкритою для буття в цілому, справжньою (сама собою) і готовою до спілкування без упередження. А це і є шляхом до істини. Не анонімної, а своєї, сумісної з істиною інших, з іншою істиною. Це відкриває шлях до розуміння [5]. За свою унікальність, за особистісну істину людина завжди веде боротьбу з факторами, що співіснують з нею. Її ключовим поняттям стає не питання віри, а питання збереження традиційного глибинного канону.

«Звідкись дістала дерев'яну раму і оклад – золотисту металеву фольгу, карбовану чіткими візерунками рослинного орнаменту. На рамку і оклад кинула простирadlo так, ніби то була мантия самого папи Римського, яка разом з її власником заморилися після служби Господньої. Потім бабуся засоромилась ніби те дівчисько. Мабуть засоромилась через те, що рамка і оклад – ось вони, а самого Образу Святого немає. Раз немає, на його місце може прийти той, хто сидить в Тартарі» [4].

Людина в стані віри, наповнюючись силою абсолютного знання, діє в межах споглядального знання і за необхідністю зрікається своєї суті, виходить за межі змістовного знання, усвідомивши обмеженість індивідуально-го пошуку, і тому не помічає істини. У стані

невір'я людина, сповнившись силою абсолютного знання, присвоює цю силу собі і починає її втілювати, перетворюючи свою реальність. Опинившись біля межі, людина, яка не вірить, долає її, силоміць розширює граничне, штучно примножуючи повноту абсолютного. Дуже важливим є те, яке стрижньове наповнення при цьому перемаже. Інформаційно-комунікативний простір, в якому перебуває людина в цей момент, стає вирішальним чинником вибору. Художній текст при цьому є тим маленьким маховиком, що може запуснути маятник нашої віри в той чи інший бік.

Тож, поки ми зберігаємо свою віру – у нас є майбутнє, а художня література (у будь-якій її формі) тільки уяскравлює відчуття сучасників.

Список використаних джерел

1. Гончар О. Собор : роман / О. Гончар ; [передм. І. С. Бокого]. — К. : Веселка, 1992. — 286 с.
2. Тейяр де Шарден П. Божественная среда / П. Тейяр де Шарден. — М. : Ермак, 2003. — 270 с.
3. Федь А. На шляхах велелюдних: Кіноповість, вибрана публіцистика / Анатолій Федь. — Слов'янськ : Печатный двор, 2008. — 260 с.
4. Федь А. Оклад: Уривок з книги «Два кольори часу» / Анатолій Федь // Донецщина. — 2014. — 25 лютого.
5. Ясперс К. Философская вера // Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. — М. : Республика, 1994. — С. 418—523.

OLENA BARABANOVA
Slovjansk

RELIGIOUS EXISTENCE OF A LITERARY TEXT IN THE COMMUNICATIVE AND INFORMATIONAL AREA

O. A. Barabanova considers the problem of the connection philosophy of existence and the religious outlook in classic and modern Ukrainian communicative area. The author draws attention to the interpretation of the existential discourse in the literature and investigates values and religious characteristics of the characters. She also takes into account the socio-historical context of the development of society.

Key words: religion, faith, being, existential, communication.

ЕЛЕНА БАРАБАНОВА
г. Славянск

РЕЛИГИОЗНАЯ ЭКЗИСТЕНЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Рассматривается проблема сочетания философии существования и религиозного мировоззрения в классическом и современном украинском информационно-коммуникативном пространстве. Автор обращает внимание на интерпретацию экзистенциального дискурса в литературе, исследует ценностно-религиозные характеристики персонажей. Принимается во внимание социально-исторический контекст развития общества.

Ключевые слова: религия, вера, бытие, экзистенция, коммуникация.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2016